

УДК 330.131.7:336.743

М.А. Ребрик, аспірант кафедри банківської справи

ДВНЗ «УАБС НБУ»

ФАКТОРИ ВАЛЮТНОГО РИЗИКУ БАНКУ

Стаття присвячена визначенню факторів, що впливають на структурні елементи валютного ризику банку та дослідженню механізмів їх впливу.

Ключові слова: валютний ризик, прогнозування валютного курсу, валютна експозиція, валютна позиція.

Постановка проблеми. В умовах нестабільності валютного ринку, що посилюється внаслідок поглиблення фінансової кризи в Україні, проведення вітчизняними банками операцій з іноземною валютою вимагає підвищення якості управління валютним ризиком.

Ефективність валютного ризик-менеджменту залежить від повноти врахування факторів валютного ризику і каналів їх впливу на фінансові результати діяльності банку та його капітал. Важливим моментом є визначення часових горизонтів впливу окремих факторів і можливості банку щодо корекції як самого впливу, так і його наслідків.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Управління валютним ризиком досліджують у своїх наукових працях такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як В.Міщенко, Л.Примостка, Ф.Гаджиєв, А.Лукашов, Г.Суварян, К.Уваров, С.Пивоваров, К.Редхед, С.Хьюс, Ф.Найт, А.Шапіро та ін.

Вивченню факторів формування валютних курсів присвячені праці Е.Балацького, Д.Піскулова, Т.Вахненко, Т.Бакуменко, С. Пупликова та ін. Однак, наявні дослідження не дають цілісного уявлення про природу та структуру факторів валютного ризику.

Цілі статті. Метою даної роботи є визначення факторів валютного ризику банку та дослідження механізмів їх впливу на фінансові результати діяльності банку та його капітал.

Виклад основного матеріалу. Структурно валютний ризик банку є

комбінацією джерела ризику, валютної експозиції та наслідків [1].

Джерелом валютного ризику, на наш погляд, є короткострокові та довгострокові коливання обмінних курсів, які несуть в собі загрозу виникнення втрат (матеріальних чи нематеріальних) або, навпаки – шанс отримання додаткових доходів.

Експозиція до валютного ризику (ступінь схильності до ризику) характеризує масштаби реалізації загрози або шансу при зміні обмінного курсу на одиницю виміру за певний період.

Вираженням величини валютного ризику можуть слугувати його наслідки, які визначаються як результат реалізації загрози або шансу, що можна представити за допомогою формули (1):

$$CrC_j = \Delta ExR_j \times \sum CrExp_{ij}, \quad (1)$$

де CrC_j – наслідки реалізації валютного ризику по валюті j ;

ΔExR_j – зміна обмінного курсу j -ї валюти;

$CrExp_{ij}'$ – скоригована валютна експозиція i -го виду у валюті j .

На основі структурного визначення можна виділити фактори першого порядку, що впливають на валютний ризик банку: коливання курсів валют та розміри окремих видів експозицій банку до ризику.

На практиці для визначення масштабів коливань валютних курсів використовується прогнозне значення обмінного курсу. Якість прогнозу залежить від адекватності побудованої прогнозної моделі, на яку, в свою чергу, впливають повнота та правильність врахування курсоутворюючих факторів та якість ретроспективних даних, на основі яких відбувалася побудова моделі.

Оскільки валютний курс є ціною однієї валюти, що виражена в одиницях іншої валюти, то первинними курсоутворюючими факторами виступають попит та пропозиція на зазначені валюти на національних і міжнародних валютних ринках. При управлінні валютним ризиком важливо враховувати, що вплив окремих факторів на формування попиту і пропозиції спостерігається на різних часових горизонтах.

На коливання курсу упродовж періоду від декількох хвилин до декількох днів, в основному, впливають технічні, психологічні фактори, а також діяльність центрального банку [2].

Технічними факторами виступають закономірності динаміки валютного курсу у минулому, що чинять вагомий вплив на його рух у майбутньому.

Також важливу роль відіграють очікування спекулянтів щодо динаміки курсу у майбутньому. Наприклад, упевненість більшості спекулянтів у тому, що курс певної валюти у майбутньому зросте, незалежно від того, чи коректний був їх аналіз, призведе до підвищення курсу внаслідок зростання попиту на зазначену валюту.

Центральний банк країни може втручатися в операції на валютному ринку з метою впливу на курс національної валюти за допомогою купівлі-продажу іноземної валюти або золота. Валютні інтервенції здійснюються за рахунок золотовалютних резервів країни або кредитів за угодами «своп».

На місячному часовому горизонті вплив зазначених факторів послаблюється і, навпаки, посилюється дія фактору процентних ставок. Згідно з концепцією міжнародного ефекту І. Фішера та теорії капітальних активів, різниця реальних процентних ставок (тобто номінальних процентних ставок, скоригованих на темп інфляції) між двома країнами (процентний диференціал) безпосередньо визначає відносну привабливість національної валюти як інструмента інвестування. Перевищення надходжень із-за кордону над платежами за кордон складає позитивне сальдо рахунку операцій з капіталом та фінансових операцій у структурі платіжного балансу й призводить до зростання курсу національної валюти. Зворотна ситуація створює дефіцит зазначеного рахунку (негативне сальдо) і призводить до падіння курсу національної валюти [3].

На рівні кварталних часових відрізків зміна процентних ставок іншим чином впливає на обмінний курс.

По-перше, їхнє зростання призводить до підвищення рівня ставок за

кредитами, що робить їх менш привабливими.

По-друге, використання більш дорогих кредитних коштів позначається на підвищенні собівартості продукції, що, в свою чергу, приводить до збільшення цін на товари усередині країни. Зазначені процеси супроводжуються зменшенням попиту на національну валюту, що виступає причиною її девальвації [4].

По-третє, у тому випадку, якщо в середині країни спостерігається перевищення ставок за кредитами в національній валюті над ставками за кредитами в іноземній валюті, спостерігається посилення попиту на іноземну валюту, що призводить до зниження курсу національної грошової одиниці.

По-четверте, зростання валютного курсу як наслідок підвищення процентних ставок послаблює позиції національних експортерів, товари яких через високі ціни стають менш конкурентоспроможними, що негативно впливає на торговельний баланс.

У ситуації перевищення імпорту над експортом, імпортери змушені продавати національну валюту в обмін на іноземну для закупівель закордонних товарів та послуг, що призводить до зниження курсу національної валюти. Зворотна ситуація створює позитивне сальдо рахунку поточних операцій й, згідно до концепції торговельного балансу, призводить до ревальвації національної валюти.

На сальдо торговельного балансу, виходячи з концепції зовнішньоторговельної ефективності, найбільше впливає рівень рентабельності експортних та імпорتنих операцій, який, в свою чергу, залежить від продуктивності факторів виробництва, умов торгівлі, ступеню відкритості національної економіки (наявні тарифи, квоти та інше) [2]. Однак, зазначений вплив більшою мірою проявляється у річних трендах валютного курсу.

Також на динаміку курсу впродовж року суттєво впливає діяльність фондів (хеджуючих, інвестиційних, страхових, пенсійних), оскільки вони

розпоряджаються значними обсягами ресурсів і одним з напрямків їхньої діяльності виступає інвестування в певні валюти.

На більш довгих часових інтервалах тенденція зміни валютного курсу залежить від фундаментальних факторів, що визначають стан національної економіки. Основними серед зазначених факторів є наступні:

1. Динаміка обсягу внутрішнього національного продукту (ВНП). Зростання ВНП символізує про покращення загального стану економіки, збільшення промислового виробництва, зростання експорту. Зазначені процеси викликають збільшення попиту на національну валюту з боку резидентів та нерезидентів, що виражається в зростанні курсу. Тривале зростання ВНП призводить до «перегріву» економіки, збільшення інфляційних тенденцій і, отже, до очікування підвищення процентних ставок (як основної антиінфляційної міри), що також збільшує попит на валюту [3].

2. Темп інфляції. Доктрина паритету купівельної спроможності базується на взаємозв'язку динаміки цін та валютних курсів у різних країнах. Динаміка цін у значній мірі обумовлюється темпами інфляції [5]. В умовах інфляційного знецінення національної грошової одиниці економічні суб'єкти зазнають втрат, що скорочує їх попит на національну валюту [4]. Якщо темп зазначеного знецінення перевищує темп інфляції іноземної валюти, спостерігається підвищення попиту на іноземну валюту, оскільки економічні суб'єкти намагаються перевести в неї свої грошові запаси.

Окрім того, зростання темпу інфляції в країні, що враховується при розрахунку реальних процентних ставок, призводить до зниження привабливості інвестування в національну валюту і зменшення попиту на неї.

Монетаристська версія теорії абсолютного паритету купівельної спроможності ґрунтується на гіпотезі, що темпи інфляції корелюють з темпами зростання грошової маси. Саме тому динаміку обсягів грошових

агрегатів також можна включити до факторів валютного курсоутворення.

3. Рівень безробіття. Даний фактор впливає на валютний курс, по-перше, через зворотній та пропорційний зв'язок з інфляцією, а по-друге, через аналогічний зв'язок із доходами фізичних осіб, які впливають на розмір ВВП.

4. Державний бюджетний дефіцит і надлишки. Негативне сальдо бюджету, призводить до зростання державного боргу і може слугувати катализатором прискорення інфляційних процесів.

Необхідно також ураховувати дію шоків факторів, які залежно від масштабів, можуть впливати на валютні тренди як упродовж року, так і на більш довгих часових проміжках. До зазначених чинників можна віднести стихійні лиха (землетруси, цунамі, тайфуни, повені й т.д.), політичні події (політичні скандали, вибори, війни, терористичні акти й т.д.), спекулятивні атаки тощо.

Як вже зазначалося, фактором валютного ризику першого порядку виступає також розмір окремих видів експозицій банку. Експозиція до ризику розраховується за формулою (2):

$$\text{CrExp}_{ij} = \xi_{ij} \times \text{CrP}_{ij}, \quad (2)$$

де CrExp_{ij} – валютна експозиція і-го виду у валюті j;

ξ_{ij} – еластичність вартості позиції і-го виду по курсу j-ї валюти;

CrP_{ij} – валютна позиція і-го виду у j-й валюті.

Формула для розрахунку еластичності у даному випадку має наступний вигляд (3):

$$\xi_{ij} = \frac{\% \Delta \text{CrP}_{ij}}{\% \Delta \text{ExR}_j}, \quad (3)$$

де $\% \Delta \text{CrP}_{ij}$ – зміна (у відсотках) вартості позиції і-го виду у j-ї валюті, що виражена у національній валюті;

$\% \Delta \text{ExR}_j$ – зміна (у відсотках) обмінного курсу j-ї валюти.

Отже, величина валютної експозиції залежить від розміру валютної позиції та еластичності вартості позиції по курсу.

Виділяють пряму (транзакційну, трансляційну та стратегічну) і непрямую експозиції до валютного ризику [1]. Для транзакційної та трансляційної експозицій значення ξ завжди дорівнює одиниці, а для інших воно може бути як більшим, так і меншим від одиниці.

ξ виступає зовнішнім фактором валютного ризику банку. Значення еластичності для стратегічної валютної експозиції залежить від характеру конкуренції у банківському секторі й на ринку факторів виробництва, а також від цінової еластичності попиту і пропозиції, яка існує на ринках факторів виробництва і банківських послуг. Для непрямой валютної експозиції ξ залежить від співвідношення чистих доходів клієнтів та контрагентів банку і їх витрат на обслуговування кредитної заборгованості, від ступеню забезпеченості кредитів.

Розмір стратегічної валютної позиції визначається орієнтацією банку на обслуговування відібраних груп споживачів за рахунок надання існуючих та розробки нових банківських послуг у сфері валютних операцій. У даному випадку необхідно врахувати вплив стратегічного ризику. Стратегічний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію прийнятих рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі [6].

Основними зовнішніми факторами, що визначають розмір стратегічної позиції є прогностичні показники політичної, економічної та маркетингової ситуації у країні.

Розмір транзакційної валютної позиції визначається як сума окремих компонентів, серед яких доцільно виділити наступні:

1. Операційна валютна позиція, що утворюється за рахунок власних коштів в іноземній валюті, а також цільового придбання іноземної валюти для її подальшого використання на фінансування валютних витрат та виконання власних зобов'язань банку. Основним внутрішнім фактором, що впливають на розмір даної позиції є політика банку у сфері використання

валютних коштів для задоволення власних потреб як суб'єкта підприємницької діяльності. Основним зовнішнім фактором виступає кон'юнктура на ринках факторів виробництва.

2. Комерційна валютна позиція, що виникає як результат проведення діяльності банку з обслуговування клієнтів. Основним внутрішнім фактором, що впливає на розмір зазначеної позиції, виступає політика банку у сфері проведення клієнтських операцій з іноземною валютою, що носить тактичний характер.

На практиці може виникнути ситуація, коли запланованого розміру позиції неможливо досягти внаслідок реалізації операційного ризику, що також впливає на величину валютного ризику. Операційний ризик визначається Базельським комітетом як ризик виникнення збитків у результаті недоліків або помилок у ході виконання внутрішніх процесів, допущених з боку співробітників, у функціонуванні інформаційних систем і технологій, а також внаслідок зовнішніх подій [7].

Серед зовнішніх факторів, що впливають на розмір комерційної валютної позиції, основними є політична та економічна ситуація у країні, рівень конкуренції, попит на банківські послуги тощо.

3. Хеджуюча валютна позиція, яку банк відкриває (закриває) і за необхідності утримує з метою захисту (хеджування) своїх чистих доходів у визначеній іноземній валюті від можливості понести збитки внаслідок несприятливої зміни валютного курсу. Величина зазначеної позиції в основному залежить від політики банку (зокрема, апетиту до ризику) та рівня операційного ризику (внутрішні фактори), обмежень з боку регулюючих органів та ліквідності ринків, за рахунок операцій на яких відкриваються хеджуючі позиції (зовнішні фактори).

4. Торговельна валютна позиція, яка, у свою чергу, поділяється на арбітражну валютну позицію, що існує протягом одного операційного дня, та спекулятивну, яка існує протягом декількох днів. Зазначені позиції утворюються з метою проведення спекулятивних операцій на грошових

ринках з високоліквідними фінансовими інструментами, що номіновані в іноземних валютах, тобто для отримання додаткового прибутку за рахунок коливань валютних курсів. На величину торговельної позиції впливають аналогічні фактори, що й на величину хеджуючої позиції.

Проведені дослідження свідчать, що величина непрямой валютної позиції включає обсяг кредитного портфеля як у національній, так і в іноземній валюті, оскільки, внаслідок підвищення вартості обслуговування валютних кредитів, відволікаються додаткові обсяги фінансових ресурсів позичальників, що також знижує їх можливість розраховуватися і за кредитами в національній валюті. Фактори, що впливають на дану позицію аналогічні факторам, що обумовлюють кредитну діяльність банку. Основними зовнішніми чинниками є показники політичної, економічної та маркетингової ситуації у країні, а внутрішніми – політика банку, рівень стратегічного та операційного ризику тощо.

Висновки. За результатами проведеного дослідження встановлено, що серед визначальних факторів валютного ризику банку доцільно виділити фактори, що впливають на його окремі структурні компоненти: чинники, що обумовлюють динаміку валютних курсів, а також чинники, що впливають на величину валютної експозиції банку.

Визначено, що формування валютного курсу – складний процес, який перебуває під впливом великої кількості різноманітних факторів економічного, політичного, психологічного характеру, які діють на різних часових інтервалах. Зазначені фактори мають екзогенний характер і вплив на них з боку окремих банків обмежений.

До основних факторів, що впливають на експозицію банку до валютного ризику, належать розмір валютної позиції банку та еластичність вартості позиції по обмінному курсу. Встановлено, що другий фактор є екзогенним для банку, тоді, як на розмір валютної позиції банк може здійснювати управлінський вплив.

Список використаних джерел

1. Ребрик, М.А. Управління структурними компонентами валютного ризику банку [Текст] / М.А. Ребрик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція: збірник наукових праць. – Львів, 2009. – Вип. 2(76). – С. 310-316.
2. Балацкий, Е. Факторы формирования валютных курсов: плюрализм моделей, теорий и концепций [Текст] / Е. Балацкий // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – N 1. – С. 46-59.
3. Пискулов, Д.Ю. Теория и практика валютного дилинга [Текст] / Д.Ю. Пискулов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансист, 2002. – 325 с.
4. Гроші та кредит [Текст] : підручник / Мін-во освіти і науки України, КНЕУ ; ред. М. І. Савлук. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 598 с.
5. Вахненко, Т. Визначальні фактори формування обмінних курсів [Текст] / Т. Вахненко // Вісник Національного банку України. – 2004. – N 8. – С. 31-37.
6. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, схвалені постановою Правління НБУ від 02.08.2004 р. № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0361500-04>
7. Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk [Electronic resource] / Basel Committee on Banking Supervision. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs96.pdf?noframes=1>

The article deals with the research of factors which affect structural elements of bank's currency exchange risk and the analysis of mechanisms of their influence.

Keywords: currency exchange risk, exchange rate forecasting, currency exposure, currency position.